

ÕIGUSKANTSLER

Adressaat
Aadress

Teie 27.04.2011 nr

Õiguskantsler 31.05.2011 nr 6-1/110770/1102821

Seisukoht vastuolu mittetuvastamise kohta

Pöördusite minu poole 27.04.2011 laekunud avaldusega, milles tõstasite küsimuse vangistusseaduse § 90 lõike 3 vastavusest Eesti Vabariigi põhiseaduse §-ga 11 ja §-ga 12.

Tutvusin Teie avaldusega, muu asjaomase info, kehtiva õiguse ja kohtupraktikaga, leian, et pelgalt Teie avalduses toodud asjaolude pinnalt pole põhjust väita, et VangS § 90 lõige 3 oleks Teie väidetud osas vastuolus põhiseadusega, kuna kohtleb vahistatuid kinnipeetavatest erinevalt ning seab piiranguid isikute, kelle osas on põhjust karta, et nad sooritavad kriminaalmenetluse ajal tegusid, mis kahjustavad õigusemõistmist, suhtlemisele ja liikumisvabadusele.

I Teie avaldus

1. Viitate oma avalduses, et viibite vahi all alates 07.12.2010 ja alates 07.01.2011 asute Tartu Vanglas. Vastavalt vangistusseaduse (edaspidi ka VangS) § 90 lõikele 3 hoitakse Teid 23 tundi ööpäevas lukustatud kambris. Olete seisukohal, et VangS § 90 lõige 3 on vastuolus Eesti Vabariigi põhiseaduse (edaspidi ka PS või põhiseadus) §-ga 11 ja §-ga 12, kuna Teie hoidmine 23 tunni vältel lukustatud kambris rikub Teie põhiõigust olla võrdselt koheldud samas vanglas karistust kandvate kinnipeetavatega, kelle liikumisvabadus on märksa suurem.

2. Teie arvates tuleks Teile, kes Te pole kuriteos süüdi mõistetud, kohaldada vähem rangeid piiranguid, kui süüdimõistetutele, ent tegelikkuses on asi vastupidine. Leiate, et olete sarnaselt kinnipeetavatega vabadusest isoleeritud isik, ehkki Teie vabaduse piiramine on toimunud teistel põhjustel ja Teie hoidmine 23 tunni vältel kambris on ebainimlik ja julm.

3. Teie hinnangul võib pidev kambris viibimine mõjuda psüühikale ja takistab Teil suhtlemist isikutega, kellele pole prokuratuuri või kohtu määrusega kehtestatud lisapiiranguid suhtlemisele. Leiate, et kohus andis küll loa Teie vahi alla võtmiseks, et takistada Teid pakku minemast ja et takistada Teil uusi kuritegusid toime panna ning kohtueelset menetlust segada. Kohus pole aga andnud määrust Teie 23 tunniks kambrisse paigutamiseks ega keelanud Teil suhelda vahetult teiste

Õiguskantsleri Kantselei

Kohtu 8, 15193 TALLINN. Tel 693 8404. Faks 693 8401. info@oiguskantsler.ee www.oiguskantsler.ee

kinni peetavate isikutega. Samuti pole kohus keelanud Teil osaleda vangla poolt pakutavates sotsiaalprogrammides ning kasutada spordisaali.

4. Leiate, et VangS § 90 lõige 3 piirab liialt Teie põhiseaduslikke õigusi ja vabadusi ega täida ka neid eesmärke, mida kohus Teid vahistades taotles.

5. Palute, et alustaksin Teie kaebuse põhjal menetluse, et analüüsida, kas VangS § 90 lõige 3 on põhiseadusega kooskõlas.

II Õiguskantsleri seisukoht

6. Nendin, et ei nõustu Teie väidetega, et vahistatute ja kinnipeetavate erinev kohtlemine võiks rikkuda PS § 12 lõikes 1 sätestatud võrdse kohtlemise nõuet.

7. Põhiseaduse § 12 lõikes 1 sätestatud üldise võrdsuspõhiõiguse rikkumise tuvastamine on kaheastmeline. Esimesel astmel tuleb tuvastada ebavõrdne kohtlemine, eristamine e. diferentseerimine, teisel tuleb seda õigustada. Üldise võrdsuspõhiõiguse tuvastamise esimesel astmel tuleb teha vahet esemelisel ja isikulisel kaitsealal ning kaitseala riivel.¹

8. Üldise võrdsuspõhiõiguse esemeline kaitseala hõlmab kõiki eluvaldkondi ja see on suunatud kõigi põhiõiguste kandjate õiguslikule võrdsusele. Isikuliselt kaitsealalt on võrdsuspõhiõigus kõigi ja igatühe õigus.² Riigikohus on sedastanud, et: "Selle põhiõiguse riivega on tegemist siis, kui leiab aset ebavõrdne kohtlemine."³ Samuti on Riigikohus nentunud: "Võrdsuspõhiõiguse rikkumise tuvastamiseks on kõigepealt vaja leida võrreldavate isikute lähim ühine soomõiste ja seejärel kirjeldada väidetavat ebavõrdset kohtlemist."⁴ Riigikohus on tõdenud: "Võrdse kohtlemise riive tuvastamiseks tuleb leida kaks isikute gruppi, keda omavahel võrrelda."⁵

9. Seega on esimeseks sammuks tuvastada, et kinnipeetavate ja vahistatute puhul on tegemist sarnaste isikute gruppidega, kelle puhul võiks üldse kõne alla tulla küsimus vajadusest kohelda neid võrdselt. Kui tegemist pole võrreldavate gruppidega, pole põhjust analüüsida ka ebavõrdset kohtlemist, sest erinevate gruppide võrdse kohtlemise nõuet PS § 12 lõikest 1 ei tulene.

10. Riigikohus on tõdenud, et: "Vangistusseaduse kohaselt on kinnipeetav vanglas vangistust kandev süüdimõistetud (VangS § 2) ning vahistatu on isik, kellele on tõkendina kohaldatud vahistamist ja kes kannab eelvangistust kinnise vangla eelvangistusosakonnas või arestimajas (VangS § 4). Vahistatute ja kinnipeetavate suhtes on Vangistusseaduses ette nähtud kinnipidamistingimused erinevad [...]Vahistamise eesmärgiks on kahtlustatavalt, süüdistatavalt või süüdimõistetult kohtumääruse alusel vabaduse võtmine, takistamiseks kriminaalmenetlusest kõrvalehoidumist või jätkuvat kuritegude toimepanemist. Kinnipeetavalt ehk vanglas vangistust kandvalt süüdimõistetult on vabadus võetud jõustunud kohtuotsusega, millega isik tunnistati süüdi kuriteo toimepanemises."⁶

¹ M. Ernits. Kommentaarid §-le 12. - Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn 2008, § 12, komm 2 ja 2.1.

² M. Ernits. Kommentaarid §-le 12. - Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn 2008, § 12, komm 2.1.1 ja 2.1.2.

³ RKPJKo 06.03.2002, nr 3-4-1-1-02, p 13.

⁴ RKPJKo 16.09.2003, nr 3-4-1-6-03, p 18.

⁵ RKPJKo 08.03.2011, nr 3-4-1-11-10, p 46.

⁶ RKHKo 21.04.2008, 3-3-1-84-07, p 14, 15.

11. Niisiis on vahistatute ja kinnipeetavate vabaduse piiramise alused vägagi erinevad ja seetõttu on ka kinnipidamistingimused erinevad, kuna need johtuvad vahetult vabaduse võtmise aluseks olnud asjaoludest. Näiteks juhul, kui isik on juba süüdi mõistetud ja tema osas on kohtuotsus jõustunud ning parasjagu ei toimu mingit teist kriminaalmenetlust tema suhtes, siis on ära langenud igasugune vajadus tagada vahistamisega muuhulgas seda, et isik ei püüaks uusi kuritegusid (sh tõendite hävitamise, muutmise ning võltsimise ja tunnistajate mõjutamisega) toime pannes ruineerida ebaseaduslikult kriminaalmenetlust. Seevastu kinnipeetava kinnipidamistingimused on kantud VangS § 6 lõikes 1 toodud eesmärkidest (õiguskaualekale käitumisele suunamine ja õiguskorra kaitsmine). Kinnipeetava õiguskaualekale käitumisele suunamisel on peatähelepanu pööratud tema ettevalmistamisele vabaduses kehtivat õigust rikkumata toime tulemiseks ja selleks võib olla vajalik nt tööharjumuse kujundamiseks sundida isikut vanglakaristuse kandmise ajal töötama vms.

12. Seega on tegemist erinevate isikute gruppidega ja seda vaatamata asjaolule, et neid seob näiliselt üks ühine omadus – vabaduse piiramine vanglas kinni hoidmise kaudu. **Minu hinnangul ei ole põhjendatud väita, et kinnipeetavaid ja vahistatud peaks tulenevalt põhiseaduse § 12 lõikest 1 kohtlema võrdselt, sest nimetatud isikute gruppide vabaduse võtmise alus ja põhjused on oluliselt teistsugused ja seetõttu ei saa teha järeldust, et neid peaks ilma mõjuva põhjuseta võrdselt kohtlema.**

13. Ma ei saa ka täiel määral nõustuda Teie mõneti lihtsustatud käsitlesega süütuse presumptsiooni mõjudest kinni peetava isiku õigustele. PS § 22 lõige 1 sätestab, et kedagi ei tohi käsitada kuriteos süüdi olevana enne, kui tema kohta on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus. Seega ei tulene põhiseaduse § 22 lõikest 1 mitte absoluutset nõuet, et kriminaalmenetluse käigus vahistatu kinnipidamistingimused ei tohi ühelgi juhul olla süüdimõistetud kinnipeetava omast rangemad või piiravamad. Õigem oleks öelda, et süütuse presumptsioonist tulenevalt ei tohi isiku suhtes kohaldada piiranguid, mis rajaneksid asjaolule, et isik on süüdi mõistetud.

14. Absoluutne väide, et vahistatu elutingimused peaks olema igal juhul kergemad süüdimõistetule omast, ei ole minu hinnangul sellisena põhjendatud ja arvesse tuleb võtta ka muidu asjaolusid. Õiguskirjanduses on tõdetud, et süütuse presumptsiooni nõue laieneb täiel määral ka eelvangistuses olijatele ning nende kohtlemisele, mistõttu peavad selle kategooria kinni peetavatele isikutele kohaldatavad piirangud olema küll vähem ranged, ent lisaks **lähtuma teistest alustest, kui süüdimõistetule kohaldatud piirangud.**⁷

15. Vahistatu ja kinnipeetava kinnipidamistingimuste osas tuleb süütuse presumptsiooni tähendust minu hinnangul seega pigem mõista nii, et arvestades vabadusepiirangu alust, peavad piirangud olema võimalusel leebemad ja mis peamine - rakendada ei tohiks piiranguid, mis pole seotud isikult vabaduse võtmise alustega ja vahistatu puhul seega piiranguid, mis tuleneks tema süüdimõistmisega seotud tagajärgedest (vajadus hüvitada kuriteoga tekitatud kahju, vajadus suunata isik õiguskaualekale teele j.t). Nii näiteks on vahistatu suhtes vangistuseseaduse alusel tema vanglasisesel isikuarvel oleva raha kasutamiseks tingimused märksa leebemad, kui kinnipeetaval, samuti pole vahistatu kohustatud töötama. Seega pole õige väita, et vahistatu kinnipidamistingimused on kindlasti raskemad. Küll aga tulenevad vahistatu õigusi enam kitsendavad piirangud vahistamise alustest ja põhjustest.

16. Vahemärkusena lisan, et kuna juhendusite oma avalduses ennekõike Teie enda väidetavalt põhjendamatuult piiratud õigustest, pean õigeks käsitleda Teie poolt avalduses toodud piiranguid

⁷ R. Maruste. Kommentaarid §-le 20. - Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn 2008, § 20, komm 8.8.

alljärgnevalt ka Teie vahistamise põhjuste kontekstis. Selleks tutvusin Kohtute Infosüsteemi ametkondlikuks kasutamiseks ette nähtud osas Harju Maakohtu 08.12.2010 määrusega nr 1-10-16281, Teile süüks pandava kriminaalasja süüdistusaktiga, Tartu Halduskohtu 11.05.2011 määrusega haldusasjas nr 3-11-979 ning Harju Maakohtu 30.03.2011 määrusega kohtuasjas nr 1-11-4073.

17. Süüdistusakti kohaselt süüdistatakse Teid raskes kuriteos, millega kaasnes kannatanu suhtes vägivalla kasutamine. Vahistamismäärusest (Harju Maakohtu 08.12.2010 määrus) nähtuvalt olete varasemalt kaheksal korral (sealhulgas ka röövimise ja tapmise eest) karistatud ja oluliseks kaalutluseks Teie vahistamisel oli ka vajadus tagada, et Te ei sooritaks vabaduses uusi kuritegusid (sh kuritegusid, mis kahjustaks kriminaalmenetlust). Teie ja Teie kaasosaliste kohtu alla andmise määrusest nähtub, et lisaks Teile on vahi all ka vähemalt üks Teie väidetav kaasosaline. Halduskohtu määrusest võib järeldada, et menetleja on vähemalt mingi aja vältel pidanud vajalikuks kohaldada Teie suhtes ka kriminaalmenetluse seadustiku §-s 143¹ sätestatud lisapiiranguid suhtlemisele.

18. Kõigest sellest võib järeldada, et Teie suhtes käiva kriminaalmenetluse raames on menetlejad pidanud tõenäoliseks, et Te võite oma tegevusega muuhulgas mõjutada kriminaalmenetlust ebaseaduslikult Teile soodsas suunas ja selleks panna toime kuritegusid. Samuti viibib üks Teie kaasosaline vahistatuna vanglas ja eksisteerib vähemalt teoreetiline võimalus, et kas otse või vahendajate kaudu võivad kaks samas kriminaalasjas kahtlustatavat või süüdistatavat omavahel teha kokkuleppeid, mis kahjustavad õigusemõistmist.

19. Seega ei saa kogutud andmetest lähtuvalt väita, et Teie vahistamise ja sellega kaasuvate või täiendavalt kehtestatavate piirangute puhul poleks selge, mis on nende eesmärgiks. Mõõnate ka ise, et Teie vahistamise üheks põhjuseks on oht, et võite kriminaalmenetlust õigusvastaselt segada. Minu hinnangul kannavad VangS § 90 lõikes 3 ja ka näiteks VangS § 90 lõikes 5 sätestatud piirangud vahistatu kontaktidele ja suhtlemisele ennekõike seda eesmärki, et isik ei saaks ka vanglas vahi all olles otse või vahendlikult sama menetlusega seotud isikutega kontaktis olles menetlust ebaseaduslikult mõjutada. Riigikohus on tõdenud, et: "Kuna vahi all pidamine on tingitud kriminaalasjas õigusemõistmise huvidest, siis saab ka vahistatule lubatud suhtlemise määra ja viisid tingida eeskätt just pakkumineku vältimise ning kvaliteetsete tõendite, sh tunnistajate ütluste, st kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamise huvi."⁸

20. Ka on ekslik Teie käsitus, et kohus võttis Teilt vabaduse ent ei andnud nõusolekut Teid ööpäevas 23 tundi kambris hoida, keelanud Teil suhelda teiste kinni peetavate isikutega ja osaleda vangla pakutavates sotsiaalprogrammides. Eesti kriminaalmenetluses rakendatav tõkendi kohaldamise süsteem on selline, et mitmed tõkendiga kaasas käivad piirangud kohaldatakse seadusega ja eraldi kohtu seisukoha andmist selles küsimuses seadusandja ette pole näinud. Nii tuleneb ka nõue, et Teie suhtlemine teiste kinni peetavate isikutega on piiratud, mitte kohtu määrusest vaid vahetult VangS § 90 lõigetest 3 ja 5.

21. Seega olen seisukohal, et VangS § 90 lõikest 3 tulenev kohustus hoida vahistatut, **kelle osas on kahtlus, et ta võib toime panna kriminaalmenetlust kahjustavaid kuritegusid**, 23 tunni vältel ööpäevas lukustatud kambris, on ennekõike tingitud vajadusest piirata isiku suhtlemist välismaailmaga ja ka samas kuriteos kahtlustatavate ning vahi all viibivate isikutega, et seeläbi vältida tunnistajate mõjutamist, tõendite hävitamist ja muud kriminaalmenetluse ebaseaduslikku mõjutamist. Kahetsusväärsel kombel püüavad mitmed vahistatud suhelda kas vahetult või teiste

⁸ RKPJKo 04.04.2011, nr 3-4-1-9-10, p 68.

vahistatute või kinnipeetavate kaudu kriminaalmenetlusega seotud isikutega mõjutamaks nende käitumist kriminaalmenetluses endale soodsas suunas või ka sooviga kõrvaldada talle ebamugavaid tõendeid. Üheks selliseks meetmeks, mida paraku laialdaselt kasutatakse, on näiteks valjuhäälna karjumine kas jalutusboksides või kambrite uste-akende vahetus läheduses.

22. Nendin, et isikute puhul, kelle osas on riigivõimul piisav ja tuntav kahtlus, et nad võiksid kriminaalmenetluse ajal uusi kriminaalmenetluse kulgu mõjutavaid kuritegusid sooritada, on suhtlemisvabaduse piirangud ka selle näol, et nende vanglasisest liikumis- ja suhtlemisvabadust on piiratud, ilmselt põhjendatud.

23. Märgin veel, et Kohtute Infosüsteemi ametkondlikuks kasutamiseks ette nähtud osast leitud andmetest võib järeldada, et Teie suhtes kohaldati menetleja poolt ka kriminaalmenetluse seadustiku §-s 143¹ toodud täiendavaid suhtlemispiiranguid, mis viitab asjaolule, et menetlejal oli väga tungiv kahtlus, et Te võite oma tegevusega uusi kuritegusid sooritada ja kriminaalmenetlust ebaseaduslikult endale soodsas suunas mõjutada.

24. Mis puudutab vahistatu mõtestatud ajaviitmise võimalusi, siis on oluline rõhutada ka, et pelgalt VangS § 90 lõikest 3 ei tulene, et vahistatu peab viibima tingimusteta 23 tunni vältel ööpäevas oma kambris luku taga. Sätte täpne sõnastus kõlab: vahistatut hoitakse ööpäev läbi lukustatud kambris, välja arvatud aeg, kui vahistatu töötab või õpib. Samuti ei tulene sättest asjaolu, et igal juhul oleks välistatud vahistatu osalemine vangla poolt pakutavates tegevustes, mis ei eelda tingimata oma kambrist eemal viibimist.

25. Asjaolu, et Eesti vanglate eeluurimisosakondade kambrites napib mõtestatud tegevust, ei ole tingitud minu hinnangul mitte pelgalt VangS § 90 lõikes 3 sätestatust ega viita asjaolule, nagu oleks norm seetõttu põhiseadusega vastuolus. Olen pidanud vajalikuks soovitada vanglatele tagada senisest enam võimalusi vahistatute mõtestatud ajaveetmisvõimaluste mitmekesistamiseks.⁹ Põhimõtteliselt ei välista VangS § 90 lõige 3 seda, et vangla pakuks vahistatutele sisukat tegevust ka nende kambris, samuti on vahistatul võimalik töötada või õppida (võimaluste olemasolul).

26. Oluline on ka rõhutada, et vahistamine on igal juhul äärmuslik meede, mida tuleks rakendada vaid tungiva vajaduse korral. Riigikohus on sedastanud, et: "Kuna vabaduse võtmine on vabadusõiguse raske piiramine, näeb seadus vahi alla võtmise tõkendina ette põhiseaduse mõttes äärmuslikumateks juhtudeks (ultima ratio)."¹⁰

27. Ka siis peaks riigivõim hoolsalt jälgima vajadust isikut jätkuvalt vahi all pidada ja kui vajadus selleks on ära langenud, siis isiku vabastama. Riigikohus on asunud seisukohale, et: "Kui kohtu arvates on vahi all pidamine muutunud õigustamatuks, tuleb vahi all pidamine lõpetada, vajadusel asendada see mõne muu tõkendiga. Kui vahi all pidamise alus on ära langenud, tuleb isik KrMS § 131 lõike 5 kohaselt vabastada viivitamatult. Kui kohus aga leiab, et vahi all pidamine on jätkuvalt põhjendatud, siis arvestab ta seejuures ka tagajärjega, milleks on perekonnaga kokkusaamise võimaluste piiramine."¹¹ Vahi all pidamise jätkuva vajaduse üle otsustamisel peab menetleja arvestama minu hinnangul võimalikult paljude vahi all viibimisega kaasnevate asjaoludega. Niipea, kui vajadus isikut vahi all pidada väheneb ja tema õiguste piiramine kogumis muutub suuremaks kui vahi all viibimise vajadus, tuleks isik vahi alt vabastada.

⁹ Nt 2008. aastal toimunud kontrollkäigu järel Tallinna Vangla vahistatute eluosakondadesse tegin muuhulgas soovitusi leida võimalusi tagamaks vahistatutele sihipärasest tegevust. Kajastatud Õiguskantsleri 2008. aasta tegevuse ülevaates, lk 66.

¹⁰ RKPJKo 04.04.2011, nr 3-4-1-9-10, p 64.

¹¹ RKPJKo 04.04.2011, nr 3-4-1-9-10, p 66.

28. Seega saab vahistamise kaudu isikult vabaduse võtta vaid põhjendatud juhtudel ja hoolsa kaalumise järel, samuti peab menetleja jälgima, et isik ei viibiks vahi all nii, et vahistamise aluseks olnud asjaolud on olukorrast tulenevalt ära langenud. Riigikohus on pidanud just vahistamise ja vahistamise põhjendatuse kontrolli meetmeks, mis peab tagama, et vahistamisega kaasnevad mitmed piirangud ei kujutaks endast põhjendamatu põhiõiguste riivet.

III Kokkuvõte

29. Tõden lõpetuseks, et vahi all pidamise mõningate regulatsioonide osas võib tõstatata kahtluse nende vastavausest põhiseadusele, **ent jutt ei ole konkreetsel juhul isikute, kelle osas on põhjendatud kahtlus, et nad võivad kriminaalmenetluse ajal sooritada õigusemõistmist kahjustavaid tegusid, võimalustest suhelda teiste kinni peetavate isikutega või isikutega väljaspool vanglat.** Olen vahi all pidamise regulatsiooni probleemidest teadlik ja kindlasti kaalun tulevikus täiendava info lisandudes ka võimalust alustada ses osas omaalgatuslikku normikontrollimenetlust. Võimalik, et seejuures tuleb korrigeerida ka mõningaid käesolevas kirjas väljendatud seisukohti. Küll aga tõden, et Teie avaldus ja muud antud hetkel olemasolev teave ei ole minus tekitanud piisavat veendumust, et VangS § 90 lõige 3 oleks Teie avalduses toodud põhjustel ja kirjeldatud asjaolude valguses põhiseadusega vastuolus.

30. Seega ei ole praegusel hetkel konkreetselt Teie avalduses toodud asjaolude pinnalt põhjust väita, et VangS § 90 lõige 3 oleks vastuolus põhiseadusega, kuna kohtleb vahistatuid kinnipeetavatest erinevalt ning seab piiranguid isikute, kelle osas on põhjust karta, et nad sooritavad kriminaalmenetluse ajal tegusid, mis kahjustavad õigusemõistmist.

31. Vabandan, kui minu vastus on pisut viibinud.

Lugupidamisega

Indrek Teder